

Szöllősy Vágó László

A NÉP MŰVELÉSÉTŐL
A NÉPMŰVELÉSIG

IRODALMI ÉLŐŰSÁGUNK, AZ ÉLETJEL NEGYEDSZAZADOS JUBILEUMA

Azt mondják, a kiejtett szó, az elmondott mondat nem kötelez, legalábbis nem annyira, mint a fehéren fekete, vagyis a leírt szó. A nyomtatott betű, a vers, az elbeszélés, a regény önmagáért tanúskodik. A nyomtatott könyv, a folyóiratban megjelent írás maradandóbb.

De így van-e ez minden esetben?

A népmesék, a népdalok minden írott betű nélkül is ránk maradtak. A színpadon tolmácsolásra kerülő írói mű is erőteljesebben hat, mint az írott betű. Az irodalom jelesei között mindig voltak, akik rámutattak az újságok, folyóiratok, írásművek nagyon is rövid életére, csak ezért, mert ezek az írások nem adtak feleletet számtalan olyan kérdésre, amire a kor embere választ várt.

Ezek után természetes és érthető, hogy nem a kifejezési mód, az eszköz a lényeg, hanem az időszerű megnyilvánulás az alapvető, a döntő. Az élőszó éppen úgy kötelez, mint a leírt szó. Különösen akkor, ha az élőszó az időszerűség felelősségérzetével a leírt szavakat kelti életre...

Huszonöt év előtt elhangzott szavakat idéztünk fentebb: Urbán János mondta ki őket az Életjel első számán, 1958. október 28-án, az Életjel megálmodóinak azt a törekvését igyekezve igazolni, hogy élőszóval kívánnak olvasótábort toborozni az irodalomnak, népesebb közönséget a tárlatoknak, a hangversenyeknek, színházi előadásoknak... És a nemes szándék, a sokakat összefogó, sokféleképpen egyet-akarás, a javíthatatlan optimizmus fenntartotta az élőűjságot. Fenntartásához néha elég volt a spontán alkotókedv, de sokkal többször a dacos csak azért is. Sok nagy, messzire sugrázó siker visszhangját őrzik az évkönyvek, de voltak hullámvölgyek is, nemegyszer kellett megküzdenie az Életjel létezését jelentő maroknyi entuziasztának a semmittevésbe torkolló közönnyel, felülemelkedni a semmitmondó hányaveti vállveregetés keserű utóízén.

A kiinduló elképzelések, az induláskor megfogalmazott célkitűzések logikai tengelyét az akkor időszerű művelődéspolitikai törekvések ké-

pezték. Tekintettel arra, hogy a marxista művelődéstudomány a művelődési folyamatot elsősorban gazdasági-társadalmi meghatározottságúnak és kollektív-környezeti indíttatásúnak tekinti, nem lehet érdektelen az Életjel negyedszázados jubileumának apropóján végigtallózni az élőúj-ság művelődéstudományi vonatkozásain, múlt, jelen és jövő relációiban.

A koronként és társadalmanként kialakult kulturális színvonal, melyet az adott társadalom mérceként állít egyedei elé, nem csupán kulturális, hanem politikai és ideológiai kérdés is. Ezt példázza korunkban is megfigyelhető, egymásnak homlokegyenest ellentmondó értelmezése. A régebbi nézet szerint a műveltség: állapot, amely a művelődési értékek megismerésével és elsajátításával érhető el, mivel — úgymond — az elsajátított kulturális értékek értékesebbé teszik elsajátítójukat, az embert is — fejlesztik képességeit, gondolkodását, esztétikai és erkölcsi tudatát. (A műveltségi szint egyúttal a társadalmi rétegződésnek is egyik kritériuma volt; az uralkodó osztály művelődési monopóliuma vajmi kevés esélyt adott az „alsóbb” osztályoknak a felemelkedésre, e művelődési monopólium veszélyeztetésére.) A korábbi, statikus szemlélettel szemben az új értelmezés a műveltséget folyamatnak tekinti, amelyben sem a műveltség tartalma, sem a műveltségi szint nem lezárt, a műveltségben mutatkozó különbségek csak fokozatiak, nem pedig abszolút értelemben vehetőek, és a művelődési folyamat dinamikája határozza meg a viszonylagos lemaradás kiegyenlítését.

A társadalmi kultúra javainak a munkások legszélesebb tömegei által történő aktív elsajátítása és saját osztálycéljaikra való felhasználása a munkásosztály felszabadításáért folytatott osztályharc egyik fő területe és egyik leghatásosabb eszköze volt és maradt. „A tudás hatalom” jelszavára épülő munkásművelődés úgyszólván egyidős a munkásmozgalommal. A munkásmozgalom ugyanis már kezdeti szakaszában felismerte, hogy közvetlen és távolabbi céljai eléréséhez nem elég csak a gazdasági és politikai kizsákmányolást felszámolni; szét kell törni azokat a szellemi és kulturális béklyókat is, melyekkel az uralkodó osztály szellemi nyomorban tartja a dolgozó tömegeket.

A modern munkásművelődés első próbálkozásai az utópista szocialistáknál találkozunk, alapjait pedig az angol chartista munkásmozgalom rakta le. A „public hall”, a könyvtárral és a közös összejövetelre alkalmas, előadásokra, vitákra, ünnepekre, szórakozásra használt termekkel rendelkező művelődési ház (munkásotthon) szolgált mintául később az uralkodó rétegek köréből kiinduló népművelési törekvéseknek is. Éppen ezért a mai értelemben vett munkásművelődés — népművelés a tőkés termelési viszonyok kialakulása idején jelentkezik. Ez nálunk a múlt század vége és a századforduló évei. Társadalmi meghatározója a gyors ütemű fejlődés és az ezzel együtt járó urbanizálódás; ennek történelmi-társadalmi következményeként jelentkezik az az ellentmondás, hogy a városba özönlő proletariátus tömegeinek a kapcsolata a falun még élő népművészettel megszakad, a magasabb rendű városi (polgári) művészettől-művelődéstől viszont elzárták. Az ellentmondásosság felszá-

molására két irányból indul kezdeményezés: kissé utópisztikus színezettel a haladó felfogású művészek és értelmiségiek részéről és jól felismert osztályérdekből a szervezett munkásmozgalom felől. A művelődési egyletek, munkás- és népkönyvtárak, a munkás tömegsajtó, a párt- és tömegszervezeti tanfolyamok, esti munkásiskolák, az amatőr színjátszás és kórusmozgalom stb. gyakorlata nálunk (és szerte a világon) sok tekintetben a német szociáldemokraták kulturális küzdelme példáján terjedt el, honosodott meg.

Az 1907-ben Pécsen megtartott I. szabadnevelési kongresszus például a népművelés feladatául teszi a szórakoztatás mellett azt is, hogy „fejlessze a munkások viszonyát a művészetek iránt”. A nép nevelése a nemesebb szórakozásokra című előadás külön foglalkozik a színjátszó, a zenei és a képzőművészeti amatőrizmussal. Szabadkán már korábban, a századforduló éveiben (1898-ban) elkezdődött egy ilyen népművelő-közművelődési tevékenység. A Szabad Líceum, Milkó Izidor, Loósz Sándor és Toncs Gusztáv vezetésével és irányításával két évtizeden át működött kisebb-nagyobb megszakításokkal. Tevékenysége irodalmi, művészeti, politikai, gazdasági tárgyú ismeretterjesztő előadások és viták szervezésében nyilvánult meg.

Jóllehet a szabadkai munkásmozgalom — és munkásművelődés — történelmi, szociográfiai, művelődéstörténeti összefoglaló feldolgozása még nem készült el, a rendelkezésre álló forrásokból, egymástól függetlenül megjelent visszaemlékezésekből, újságcikkekből és monografikus írásokból nem nehéz olyan következtetést levonni, hogy itt is hasonló folyamatok játszódtak le, mint országszerte annyi felé. Miután a munkásmozgalom már a kezdet kezdetén felismerte a munkásművelődés—népművelés óriási lehetőségeit a tudatformálás, az ideológiai képzés tekintetében, a gyors egymásutánban alakuló munkás művelődési egyesületek, könyvtáraikkal, kórusaikkal, színjátszó csoportjaikkal és számtalan más szervezeti formájukkal, századunk első évtizedeiben nemcsak a kulturális és művészeti, hanem az eszmei-politikai nevelésnek is központjaivá váltak, az illegalitás idején pedig a betiltott Kommunista Párt rajtuk keresztül fejtette ki erkölcsi és politikai hatását is a tömegekre, miáltal az osztályharc nem lebecsülendő értékű sejtjeivé váltak. Ez az a történelmi-társadalmi háttér, mely felől könnyen felismerhető összefüggések vezetnek az Életjel létrehozásáig: a Népkör haladó ifjúsági szakosztályának és a diktatúra éveiben a munkásdalárdát is magába ötvöző iparosdalárdának egykori tagjai, valamint sokan a régi hidasok közül is közreműködtek az élőújság megteremtésében. Közben azonban művelődési vonalon (is) történt egy és más.

A népfelszabadító háború idején úgyszólván minden katonai alakulatnak megvolt a maga művelődési csoportja, melynek feladata a harcokra és a felszabadított területek lakosságára egyaránt kiterjedő kulturális-felvilágosító munka volt. A kiadó tevékenység mellett rendkívül szerteágazó művelődési munka folyt a színjátszó csoportokban, ének- és zenekarokban, szavalókórusokban. Az ilyen jellegű munkának ked-

a kereslet-kínálat törvényére hivatkozva a legolcsóbb ízlés kielégítésére specializálódtak, megfelelkezve arról, hogy a szellemi javak cseréjében a kínálatnak van meghatározó szerepe.

Értelmetlen dolog volna tagadni, hogy egyeseknek jobban tetszik a giccs, a ponyva az igazi művészi értéknél, hogy vannak olyanok, akiket más népek kultúrája egyáltalán nem érdekel, annyira tele vannak saját kultúrájuk nagyságának imádatával. Viszont a műalkotásban való öröm nem velünk született adottság, hanem a társadalmi környezet — elsősorban a család és az iskola (a nevelés) — hatására kialakuló, szerzett tulajdonság. Más szóval: ha valakit kielégít a giccs, a ponyva, ez azt jelenti, hogy a nevelés nem jutott el odáig, hogy értelmileg és érzelmi-
leg felkészítse az esztétikai ítéletalkotásra, az esztétikai értékek befogadására. És mivel a műveltség hiányosságát általában nem magunkon, hanem másokon szoktuk észrevenni, az ilyen emberek rendszerint rendkívül elégedettek is önmagukkal.

Az eddig elmondottak szükségessé teszik, hogy szót ejtsünk az esztétikum megközelítéséről.

A marxizmus klasszikusainak tanítása szerint az ember viszonya az őt körülvevő világhoz sokoldalú. Ennek a viszornak egyik lényeges eleme az esztétikai viszonyulás, a valóság esztétikai megismerése, elsajátítása. Ez viszont (az esztétikai elsajátítás) elképzelhetetlen anélkül, hogy benne lenne a közvetlen élmény hatása. Más szóval: ahhoz, hogy egy kulturális termék maradandó hatást gyakoroljon az emberre, a kettőjük közötti találkozásnak esztétikai élmény formájában kell végbemennie. Az esztétikai élmény összetettségét bizonyítja, hogy nem korlátozódhat az érzelmi szférára: a megismerést követően kerülhet sor az érzelmi, az erkölcsi stb. azonosulásra. Az azonosulás valószínűségét és intenzitását természetesen fokozza az alkotásban (reprodukálásban) való aktív részvétel. És itt jutottunk el az Életjel tevékenységének egy újabb dimenziójához: lehetővé teszi a cselekvő részvételt, az alkotó kapcsolatot a művészettel azok számára is, akik — habár szeretik a művészetet — nem választották (nem választhatták) hivatásul, és ezen túlmenően: a művészi alkotásban való részvétel mellett másokat is esztétikai élményhez juttatnak. Mert jóllehet vitathatatlan, hogy napjainkban az esztétikummal való találkozásnak számtalan lehetősége kínálkozik — az oktatási, illetve művelődési intézmények hálózata, a tömegkommunikációs eszközök —, de az Életjel jellegéből adódik, hogy eszközrendszerének sajátosságainál fogva hatása amazokénál hatványozottabban érvényesülhet; nem helyettesítheti ugyan azokat, de nagyszerűen alkalmas arra, hogy kiegészítse hatásukat.

Az iskola által biztosított lehetőségeknél például jóval változatosabb, rugalmasabb tevékenységi formákat kínál a valóság esztétikai elsajátítására az emberi lét megkülönböztetett területein. Még jelentősebb — és ez nemcsak az iskolával, hanem a tömegkommunikációs eszközökkel való összehasonlításban is érvényes —, hogy az elsajátítás folyamatában nem csupán a befogadásra, hanem az alkotásra is ösztönöz. Ez az új minőség,

amit az Életjel nyújtani tud, és aminek nyújtására negyedszázada tudatosan törekszik. Hadd támasszuk ezt alá néhány sokatmondó adattal: a 25 év mérlege csaknem ezer előadás, mintegy ötezer részvevővel és közel kétszázezres nézőszámmal, valamint az Életjel Miniatűrök 38, az Életjel Könyvek 29 és az évkönyvek 3 címszáva, melyek 25 ezer kötettel gazdagították az utóbbi másfél évtized hazai könyvtermését. Ezek az adatok — és még inkább a mögöttük rejlő élmények — teszik az Életjelt Szabadka művelődési jelenének és jövőjének meghatározó tényezőjévé.

Rezime

Od širenja kulture do kulturnog uzdizanja

25-godišnjica Usmenog književnog časopisa „Életjel”

U jesen 1958. godine objavljen je prvi broj usmenog književnog časopisa „Életjel” u Subotici. Stvaraoci časopisa i oni, koji su se oko njega kasnije okupili, stavili su sebi u zadatak, da stvore publiku književnosti, a takođe i izložbama, koncertima, pozorišnim predstavama, snagom žive reči, u neposrednom kontaktu sa publikom.

Polazna koncepcija, ciljevi formulisani na samom početku delatnosti usmenog književnog časopisa odražavaju glavne pravce tadašnje kulturne politike, a razvojni put „Életjel”-a takođe je u paraleli sa zbivanjima u našem kulturnom životu. Stoga autor teksta, u obradi četvrt-vekovne delatnosti usmenog književnog časopisa konstantno vrši upoređenja teoretskih postavki (kulturoloških i socioloških) sa jedne, a realizovane prakse sa druge strane, u opsegu velikih vremenskih dimenzija.

Sumirajući 25-godišnjicu delatnost „Életjel”-a — blizu 1.000 priredbi, sa skoro 5.000 učesnika i oko 200 hiljada posetioca, a takođe i izdavačka delatnost sa 70 naslova i oko 25 hiljada primeraka — autor smatra osnovanom konstataciju, da je „Életjel” postao jedan od determinirajućih faktora sadašnjosti i budućnosti kulturnog života Subotice.

Resumee

Von der Kulturverbreitung bis zur kulturellen Erhöhung

Der 25-ste Jahrestag der mündlichen Zeitschrift „Életjel”

Im Herbst des Jahres 1958 erschien die erste Nummer der mündlichen Zeitschrift „Életjel” in Subotica. Die Gründer der Zeitschrift und die, die sich später mit ihr verbündeten, haben sich die Aufgabe gestellt, das Publikum der Literatur, sowie auch der Ausstellungen, Konzerte und Theatervorstellungen, Kraft der lebendigen Wörtern, in direktem Kontakt mit der Publikum, zu schaffen.

Die Anfangskonzeption, die Ziele, die bei dem Anfang der mündlichen Literatur-Zeitschrift gestellt wurden, zeigen die Hauptwege der derzeitigen Kulturpolitik. Der Entwicklungsweg des „Életjel“ ist jedoch in der Parallele mit den Geschehnissen in unserem kulturellem Leben. Der Verfasser des Artikels stellt daher, in der Zeitschrift, Vergleiche der theoretischen Thesen (kulturellen und soziologischen), mit der konkreten Praxis in grossen zeitlichen Dimensionen, vor.

Die 25 jährige Aktivität des „Életjel“ summierend, und zwar annähernd 1000 Vorstellungen und mit etwa 5000 Teilnehmern und fast 200.000 Besuchern, sowie die Publikationstätigkeit die 70 Titeln und etwa 25.000 Exemplare enthält, wird vorgezeigt. Der Verfasser hält die Konstatation begründet, dass „Életjel“ einer der determinierenden Faktoren der Gegenwart und des Zukunfts des kulturellen Lebens von Subotica ist.